

Margareta Leijonhufvud blev Sveriges drottning. © Johan Baptista van Uther/Fine Art Images/IBL

Margareta Leijonhufvud – Vasadrottningen

När Margareta år 1536 blev Gustav Vasas andra hustru blev hon också Sveriges första dam. Kungens förväntningar på henne som maka, mor och politisk sidekick var höga. Under sin tid vid hans sida skulle hon överträffa dem alla.

17 februari 2018 av Karin Tegenborg Falkdalen

När **Gustav Vasa** för andra gången skulle gifta sig föll valet på den 20-åriga Margareta Leijonhufvud. Det skulle visa sig bli ett väldigt lyckosamt val. Margareta kom under sin tid som drottning att bli kungens politiska partner i styrandet av såväl familj som rike. Dessutom gav hon honom många barn som säkrade både tronföljden och framtida äktenskapsallianser. Med Margareta etablerades på allvar Vasaätten som kunglig dynasti.

Margareta Leijonhufvud, som föddes för 500 år sedan, vid årsskiftet 1515–16, hade djupa och väl förgrenade rötter i den svenska rådsaristokratin. Hon var dotter till riksrådet Erik Abrahamsson (Leijonhufvud) och Ebba Eriksdotter (Vasa), som var syssling med Gustav Vasa.

Fadern avrättades i Stockholms blodbad

När Margareta föddes präglades riket av stor politisk oro och maktkamp mellan anhängare och motståndare till unionen med Danmark och Norge. Hennes far stod under 1510-talet nära den svenske riksföreståndaren **Sten Sture den yngre** som utmanade den danske unionskungen Kristian II.

Maktkampen fick sin blodiga upplösning vid Stockholms blodbad i november 1520. Margareta skulle fylla fem år när hennes far och andra släktingar blev avrättade.

Det blev mamman, fru Ebba, som fick huvudansvaret för Margareta och hennes fem syskon. Vi vet inte så mycket om hennes barndom och uppväxt. Men vi kan vara ganska säkra på att hon fick en uppfostran som motsvarade hennes framtida uppgift, att tillsammans med sin man leda driften av ett stort högadligt hushåll med många underlydande.

Familjens förmögenhet var ju nära knuten till den jord de hade i sin ägo. Margaretas familj ägde omkring femhundra gårdar och hade två sätesgårdar: Loholmens borg i Västergötland och gården Ekeberg i Närke.

Gift med Gustav Vasa 1536

Från 1520-talets mitt kan vi i källorna se hur Margaretas mor verkar ha belönats för sin lojalitet mot Sveriges nye kung Gustav Vasa, när denne utmanades från olika håll. Hon förlänades bland annat flera egendomar som tillhört hennes syster, som tidigare flytt landet tillsammans med sin man när denne hamnat i onåd hos Gustav Vasa.

Fru Ebba erhöll också rätten att behålla kungliga böter. Dessa böter, eller »sakören« som de också kallades, skulle normalt gå till kronan, men kungen kunde som en ynnest låta förtrogna, som i det här fallet Margaretas mor, behålla dessa intäkter.

Med sin uppväxt i en högadlig miljö där frågor kring gårdarnas förvaltning och politiska överväganden utgjorde två sidor av samma mynt var steget inte speciellt stort för Margareta att bli Sveriges drottning år 1536.

Källorna avslöjar inget om vad hon själv tyckte om att gifta sig med den dubbelt så gamle kungen, men en drottningtitel var förbunden med så många fördelar att det hade varit omöjligt för henne att tacka nej.

Ska ha friat på Loholmens gård

Vi vet inte säkert när Gustav och Margareta träffade varandra. En möjlighet är att Margareta var hovjungfru till hans första drottning Katarina av Sachsen-Lauenburg. Hennes syster Birgitta var sedan 1531 gift med Gustav Olsson Stenbock, en av kungens förtrogna män. Dessutom var hennes mor fru Ebba syssling med Gustav Vasa. Därför är det också troligt att Margareta kan ha vistats en period vid hovet innan hon skulle gifta sig.

En annan möjlighet är att de två möttes när kungen besökte Loholmens gård. Enligt en romantisk tradition var det också där som kungen ska ha friat till Margareta efter Katarinas död år 1535.

Parets giftermål, som skulle stärka relationen mellan kungafamiljen och rikets mäktigaste släkter till nytta för båda parter, blev hur som helst inledningen på kungafrändernas tid under Gustav Vasas regering. Med Margareta vid sin sida kunde kungen skapa en lojal maktbas bland rikets högadliga familjer.

Kungafränderna såg till att ordningen upprätthölls inom de delar av riket som de ansvarade för, de bidrog med militärt stöd och skydd under orostider, de tjänstgjorde vid hovet och bistod vid förhandlingar med andra riken.

Men framförallt slöt de upp kring kungafamiljen. I gengäld fick fränderna lönande och hedrande ämbeten, olika förläningar och skatteintäkter. Drottningens bröder och svågrar blev till exempel samtliga utsedda till riksråd.

Hertig Karls rimkrönika

Margaretas yngste son, Karl (IX), ger oss en god inblick i vad som förväntades av en kvinna i hans mammas ställning. I sin rimkrönika berättar han vad han själv önskade av sin blivande fru. Hon skulle vara honom »till hjälp och bistånd« i styrandet av både undersåtar och rike. Enligt rådande normer hade mannen och hustrun ett gemensamt ansvar för att hushållet var välskött.

Som hustru och husmor skulle Margareta lyda sin man och husbonde, men var samtidigt överordnad alla andra som ingick i hushållet. I detta fall bestod hushållet också av det svenska riket.

Drottning Margaretas uppgifter

Kungaparet ledde tillsammans driften av sina olika slott och kungsgårdar och hade givetvis många underställda till sin hjälp. Som husmor beställde Margareta själv goda mjölkkor till slottens ladugårdar och begärde fram byggnadsmaterial till familjens olika slottsbyggen.

Hon såg till att tjänarna fick betalt och utfärdade privilegiebrev så att hantverkare kunde etablera sig i riket. Drottningen lånade även ut pengar så att »trogna undersåtar« kunde köpa spannmål och mark. Hon tog också aktiv del i skötseln av sina privata familjegods.

I frustugan angav Margareta tonen för sina hovjungfrur – vid Vasahovet var sedligt uppträdande en dygd. Bevarade inventarieförteckningar över bonader som prydde slottsgemaken visar att hennes jungfrur fick använda nål och tråd flitigt.

Det var vanligt att både undersåtar och anställda tog kontakt med drottningen för att hon i sin tur skulle tala med kungen. Det kunde röra sig om klagomål, -nådeansökningar, fastighetstvister och tillåtelse att exportera varor.

Sände ut spioner under Dackefejden

Men Margareta underhöll också diplomatiska förbindelser med drottningen av Navarra som hon »systerligen« tackade för den välvilja hon visat mot den svenska delegation som besökte det franska hovet vid 1540-talets början.

Drottningen trädde också in i kungens ställe när han befann sig på annan ort och övervakade noga att ordningen upprätthölls såväl innanför slottsmurarna som utanför. Hon såg till att hans befallningar utfördes, höll fogdarna under uppsikt och hanterade underlydande som var missnöjda med sin förtäring.

Under Dackefejden 1542–43, som kom att bli det allvarligaste hotet mot kungafamiljens ställning, sände hon på kungens uppdrag ut spioner för att känna av stämningen bland bönderna.

Goda relationer till adelssläkterna

Ett par år senare ingrep hon direkt när hon fått reda på att bönderna i ett par socknar, som hennes svåger Svante Sture nyligen fått i förläning, av misstag fortsatt utföra sina dagsverken åt kungaparet. Hon skrev då till sin syster Märta, som alltså var gift med Svante, och uppmanade henne att tala med sin man om att gå försiktigt fram med bönderna. Han skulle använda sig av »välvillighet och gode ord, så ingen skvaller, upplopp eller ohyre där av komme kunne«.

I gengäld lovade Margareta att kompensera sin syster och svåger. Detta var för övrigt inte den enda fråga Margareta diskuterade med systemen genom åren.

En viktig uppgift för drottningen var alltså att underhålla goda relationer med de andra ledande släkterna. Under Vasatiden var makten knuten till kungens egen person, inte till olika institutioner som senare. Detta innebar att personliga relationer som äktenskaps-, vänskaps- och släktband blev viktiga för att skapa enighet i riket.

Brevväxlingen mellan Margareta och systemen Märta finns bevarad i De la Gardieska samlingen vid Lunds universitet. Detta brev skickades i juni 1551.

© Lunds universitet

Inflytande hos Gustav Vasa

Eftersom hon befann sig i kungens direkta närhet hade Margareta goda möjligheter att ta upp olika ärenden med honom. Kungaparets egen relation verkar dessutom ha varit bra. De brev som hon fick visar att hon hade Gustavs förtroende, vilket var få förunnat.

Även kungaparets fränder ansåg att drottningen kunde ha ett visst inflytande på besluten. Det visar den brevväxling som bevarats mellan Margareta och Märta. Här kan vi se hur drottningen försökte hjälpa sin syster samtidigt som hon tillvaratog kungafamiljens intressen genom att skapa en god relation till Stureätten, som Märta alltså var ingift i.

Även om det inte rör sig om så många brev ger de en god inblick i en vardag där frågor kring inrikespolitik och godsekonomi blandas med recept på huskurer, oro över sjuka barn och senaste nytt om systrarnas respektive familjer.

Margareta förmedlade således Märtas och Svantes önskemål om bland annat godsbyten och förläningar till kungen. Och kunde lika ofta berätta att hennes »nådige herre« gått med på parets begäran, precis som i Margaretas sista brev till Märta i juni 1551:

Vi have förstått uti er skrivelse att herr Svante är begärandes att byte någre gods med K. M. Så have vi talet hans nåde där till om och är hans nåde väl tillfreds att byte med honom.

Bröllop, barndop och julfirande

I sina brev förmedlade drottningen information om var kungen befann sig och planerade att resa den närmaste tiden. Hon höll sig inom ramarna för vad som förväntades av henne som god hustru. Det fick inte uppfattas som att drottningen tog över kungens befogenheter.

Vid ett tillfälle ville Margareta inte heller störa kungen då han var »bekymret med märkelige riksens ärender«, men hon berättade att Svante inom kort skulle bli kallad till hovet och att hon då skulle försöka hjälpa honom på plats. Drottningen avslutade sitt brev med en önskan om att Märta om möjligt skulle följa med sin man.

Systrarnas brevväxling visar också att långa avstånd, dåliga vägar och mer eller mindre ständiga graviditeter även hindrade rikets högst uppsatta kvinnor från att träffas så mycket som de ville. Sådana tillfällen gavs dock när kungaparet bjöd in till bröllop, barndop och julfirande.

Stärkte Vasas band med fränderna

I november 1544 bad Margareta Märta, som precis fått barn, att ordna med sin kyrkogång och andra praktiska frågor, så att de kunde fira jul tillsammans i Stockholm. Kungaparet skulle samtidigt passa på att hålla »någre bröllop åt våra hovjunkare och jungfrur«.

Firandet av olika bröllop stärkte banden ytterligare mellan kungafamiljen och deras fränder. Eftersom äktenskapen på denna sociala nivå kunde få politiska följder ville kungaparet vara med och påverka vem som gifte sig med vem.

Gustav och Margareta kom också att hålla många bröllop för sina fränder och adliga uppvaktning. Många gånger passade kungen på att hålla rådsmöten när ändå alla var samlade. Även om drottningen och hennes kvinnliga släktingar inte deltog vid dessa möten kunde de hålla sig informerade om vilka frågor som dryftats.

För gästernas del innebar festligheterna också utmärkta tillfällen att ta upp olika frågor med kungaparet.

Sverige arvrike 1544

Margaretas ställning vid kungens sida stärktes av att hon med råge uppfyllde sin viktigaste plikt som drottning: den att föda många barn och tronarvingar. Gustav Vasa hade tidigt under sin regering planer på att säkra kronan inom sin familj.

Vid riksmötet i Västerås år 1544 blev Sverige formellt ett arvrike då det beslutades att kronan skulle gå i arv på manssidan av Vasaätten. **Döttrarna** skulle i gengäld få varsin generös brudskatt för att kunna göra goda giftermål med utländska furstar.

Länk mellan Erik XIV och Gustav Vasa

Även Margareta fick en viktig uppgift i en tänkt förmyndarregering för **Erik (XIV)**, som kungen fått i sitt första äktenskap med Katarina av Sachsen-Lauenburg. Margareta skulle vara en länk mellan far och son och bevaka kungamaktens intressen gentemot andra grupper under hans uppväxt. Hon skulle då, enligt de så kallade slottslovenbrev hon tidigare fått av kungen, ha kontroll över några av rikets viktigaste slott, och därmed i praktiken över de centrala delarna av riket.

Gästabud på Gripsholms slott

Margareta skulle ansvara för slotten tills Erik blev myndig och man löst frågan om de yngre barnens framtid. Med arvföreningen visade Gustav Vasa vägen för andra drottningar under Vasatiden. Denna skapade också ett starkare band mellan kungamakt och adel, på samma sätt som kungaparets eget äktenskap gjorde.

Det var också detta som kungen och drottningen ville uppmärksamma när de i början av 1547 lät bjuda in till ännu ett gästabud – nu på Gripsholms slott, som efter tio år av renoveringar och ombyggnationer blivit en praktfull och representativ bostad åt kungafamiljen. Riksdagen i Strängnäs, som precis hade avslutats, hade också på nytt bekräftat bestämmelserna i arvföreningen.

Margareta och Gustav serverade

För att belöna fränderna för deras lojalitet ville nu kungaparet hedra sina gäster lite extra. Vanligtvis var det dessa som passade upp på kungafamiljen, och såg det som en stor ära att få göra så. Men just denna afton ville Gustav och Margareta själva servera sina gäster. Det är kungens systerson, Per Brahe som berättar om festen på Gripsholm:

I synnerhet gjorde han sig så en särdeles aftonsmåltid, på vilken tid Drottning Margareta själv bar in allehanda konfekt, och konungen bar själv dricka in, bad dem göra sig glada och lustige, såsom och konungen själv ville göra, därför att de nu hade känt hans söner god för Sveriges rikes arvingar.

När Margareta bar in konfektskålarna hade hon varit drottning i tio år. I den kungliga »barnastugan« på Gripsholms slott fanns det redan sex barn: styvsonen Erik, och parets gemensamma barn Johan (III), Magnus, Katarina, Cecilia och Anna. Fler barn skulle följa.

I slutet av oktober samma år föddes Sofia, därefter följde Elisabet och sist Karl (IX).

När Gustav Vasa som nybliven kung tog upp frågan om sitt giftermål hade han förklarat vad han förväntade sig av sin hustru. Han hoppades att »Gud give dem barn och blomma tillhopa«. I Margareta hade han uppenbarligen hittat rätt drottning att blomma med. Gemensamt hade kungaparet både skapat en kunglig dynasti och givit den förutsättningar att behålla makten.

Publicerad i Populär Historia 12/2016

Populär
HISTORIA